

TESAM Akademi Dergisi

Journal of TESAM Academy

ISSN 2148-2462 / E-ISSN 2458-9217

Kuruluşunun 10.Yılında Türk Konseyi'nin Türkiye ile Diğer Üye Ülkeler Arasındaki Ticarete Etkileri

The Effects Of The Turkic Council on Trade between Turkey and Other Member States in the 10th Year of its Establishment

Yeşim KAYGUSUZ

Dr. Öğr.Üyesi,
Bursa Uludağ Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Meslek Yüksek
Okulu, Dış Ticaret Bölümü.
y.kaygusuz@uludag.edu.tr
ORCID: 0000-0001-9759-9010

Cilt / Issue: 8(1), 199-236
Geliş Tarihi: 05.06.2020
Kabul Tarihi: 12.08.2020

Atf: Kaygusuz, Y. (2020).
Kuruluşunun 10.yılında
Türk Konseyi'nin Türkiye
ile diğer üye ülkeler
arasındaki ticarete etkileri.
Tesam Akademi Dergisi, 8(1),
199-236. [http://dx.doi.org/
10.30626/tesamakademi.748658](http://dx.doi.org/10.30626/tesamakademi.748658).

Öz

1990 yılında SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetlerini tanıyan ilk ülke, Türkiye Cumhuriyeti olmuştur ve bu ülkelerle bağımsızlık öncesi engellenmiş olan bağları kurmak, kültürel, ekonomik ve siyasi ilişkilerini güçlü bir zeminde yapılandırmak için hemen harekete geçmiştir. Bu yönde atılan adımlardan ilki Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirveleridir. 1992'den 2010 yılına kadar zirveler süreci ile kaydedilen aşamalardan sonra bu buluşmalar, Türk Cumhuriyetleri arasında resmi bir statüye kavuşmuş ve Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi olarak uluslararası bir örgüte dönüşmüştür. Kısa ismi ile Türk Konseyi ya da Öztürkçe olarak Türk Keneşi bünyesinde üye ülkeler arasında hedeflenen işbirliği alanlarında birçok ortak çalışma ve projeler yürütülmektedir. Üye ülkeler arasındaki ticaretin geliştirilmesi de hedeflenen işbirliği alanlarından biridir ve ilk Türk Konseyi Zirvesinden bu yana çalışmalar yapılmaktadır.

Bu çalışmada, Türk Konseyi'nin, zirvelerden bir örgüte dönüşmesi ve ekonomik işbirliği süreçleri incelenmiş, 10. yılında Türkiye'nin üye ülkelerle olan dış ticaretine etkileri araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Konseyi, Türk Keneşi, Türk Cumhuriyetleri, Dış Ticaret, İhracat

Abstract

The Republic of Turkey, as the first country recognizing the Turkic Republics in Central Asia and the Caucasus, which gained independence in 1990 with the dissolution of the USSR, immediately took action to

rebuild its pre-independence blocked ties and to strongly structure its cultural, economic and political relations with these countries. The most important step taken to promote relations was the very first summit of the Heads of the Turkic Speaking States. After the progress made with the summits until 2010, these meetings gained an official status among the Turkic Republics and became an international organization as the Cooperation Council of Turkic Speaking Countries. Many joint works and projects carry out in the intended fields of cooperation between the member countries within the body of the Turkic Council or Türk Keneşi in pure Turkish. Areas of cooperation have also been identified for the development of trade between member states and the works were carried out as of the first Turkish Council summit.

This study examined the transformation process of the Turkic Council, established in 2010, which went from the summit stage to an organization and then investigated of the effects of Turkic Council on Turkey's foreign trade with member countries in its 10th year.

Keywords: Turkic Council, Türk Keneşi, Turkic Republics, Foreign Trade, Export

Extended Abstract

With the dissolution of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) in 1991, five Turkic States in Central Asia and the South Caucasus – Azerbaijan, Uzbekistan, Kyrgyzstan, Kazakhstan, and Turkmenistan – declared their sovereignty and gained their place in the world as independent Turkic Republics. The Republic of Turkey immediately took action to rebuild its pre-independence blocked ties with these countries and structure its cultural, economic, and political relations on a strong basis. The most important step taken to promote relations was the very first summit of the Heads of the Turkic Speaking States which was held in Ankara in 1992 under the leadership of the Republic of Turkey. These Turkic World summits were organized to bring together the Turkic world, forming the infrastructure of the Turkic Council and recognizing the common historical and cultural heritage. Institutionalization steps were taken to promote cooperation between countries and establish regional and global peace and stability at the summits, further contributing to a resolution of economic and political problems between Turkic-speaking countries. Although Uzbekistan and Turkmenistan seceded from the summits in the early 2000s for some reasons, structural decisions regarding integration were made in 2001 and 2006, and ultimately, the “Nakhchivan Agreement” on the

Establishment of the Council of Cooperation of Turkic Speaking States at the 9th Summit of the Heads of the Turkic Speaking States was agreed upon on in Nakhchivan on October 3, 2009. This organization, which was called the “Council of Cooperation of Turkic Speaking States” or shortly “Turkic Council” (Türk Keneşi) and founded between Turkey, Azerbaijan, Kazakhstan, and Kyrgyzstan in 2009, was officially implemented at the 10th Summit of the Heads of the Turkic Speaking States held in Istanbul on September 15 and 16, 2010. Later, many partner institutions were established and gathered under the umbrella of the Türk Keneşi. The first summit meeting of the Turkic Council was held in Almaty in 2011 with the theme of “Economic and Commercial Cooperation” concluded with an agreement and by-laws regarding the institutionalization of the council. An important result of the Council meeting was the establishment of the Turkish Business Council, which will encourage regional economic cooperation and bring the business circles of the member countries together. The second summit was held in Bishkek in 2012 with the theme “Education, Science and Cultural Cooperation”. New organizations were established under the roof of the Turkic Council, and the establishment agreements of the Turkic Academy and the Turkish Culture and Heritage Foundation were signed. The Third Summit was held in the city of Gebele, Azerbaijan in 2013, on the theme of “Transportation”, and the works in the field of customs and transportation cooperation gained speed. The fourth summit of the Turkic Council was held in Bodrum in 2014 with the theme “Cooperation in the Field of Tourism”. It was decided to create a joint tour package named Turkic Council-Modern Silk Road, where Silk Road will be promoted as a tourism brand. The Fifth Summit was held in Astana in 2015 with the theme of “Media and Information Cooperation”. The sixth summit of the Turkic Council was held in Kyrgyzstan Çolpan Ata in 2018 with the theme of ‘Youth and National Sports’. The seventh of the Turkic Council Summits was held in Baku, Azerbaijan in 2019 with the theme “Supporting Small and Medium Sized Enterprises (SMEs)”.

This study first examined the transformation process of the Turkic Council, established in 2010 by an international treaty under the rules of international law, which went from a summit stage to an organization. Then, it investigated the effects of the Turkic Council on Turkey’s foreign trade with its member countries. Using secondary data, the study also examined the economic situation of the Turkic Republics in the first years of their independence, foreign trade structures until 2010, and merchandise trade with Turkey. Finally, it analyzed the effects of

the Turkic Council's 10-year output on our merchandise trade with the member states.

The analysis showed that Turkey's foreign trade increased by 51% in 2019 compared to 2010, but its foreign trade with member states of the Turkic Council failed to show a parallel increase. Turkey's foreign trade with Azerbaijan increased by 6% from 2010 to 2019; however, when Azerbaijan's share in Turkey's foreign trade is examined, it actually resulted in a 30% decrease. Turkey's foreign trade with Kazakhstan decreased by 2% in 2019 compared to 2010. Its foreign trade with Kyrgyzstan significantly increased between 2010 and 2019; however, Kyrgyzstan's share in Turkey's total foreign trade was only 0.25% in 2019. Turkey's foreign trade with Uzbekistan increased by 300% in 2019 compared to 2010 and Uzbekistan's share in Turkey's total foreign trade was 0.66%.

The total amount of Turkey's foreign trade with four member states of Turkic Council in 2019 accounted for 2.32% of Turkey's total foreign trade in 2019. This ratio shows that Turkey's export of goods to member states of the Turkic Council remains far below its potential and that the desired increase in export has not yet been achieved.

Giriş

Türk kökenli halkların yurdu olan ve asırlardır Türkistan olarak adlandırılan geniş Orta Asya ve Güney Kafkasya toprakları, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarına kavuşan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri coğrafyası olarak tanımlanmaya başlamıştır. Bu coğrafyada bulunan beş Türk devleti bağımsızlığını ilan ederek, Azerbaycan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Türkmenistan Bağımsız Türk Cumhuriyetleri olarak, 11 Türk Cumhuriyeti ise; Altay, Başkurdistan, Çuvaşistan, Dağıstan, Hakas, Kabardey-Balkar, Kırım, Saha, Tataristan, Tuva, Karakalpak Cumhuriyetleri Rusya Federasyonuna bağlı Özerk Türk Cumhuriyetleri olarak, Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Azerbaycan'a ve Gagauz Özerk Cumhuriyeti de Moldova'ya bağlı olarak bölgedeki konumlarını yeniden almışlardır. 1880'lerde Rus Çarlığı'nın Orta Asya'yı tamamen ele geçirmesinden, 1991 yılında bağımsızlıklarını tekrar kazanmalarına kadar Rusya idaresinde kalan bölge devletleri, sosyalist rejiminin engellemesi nedeniyle siyasal, ekonomik ve kültürel açıdan hem birbirleri ile hem de Türkiye ile doğrudan ilişki kuramamışlardır. 1991 yılından sonra Türkiye Cumhuriyeti, bu ülkelerle bağımsızlık öncesi engellenmiş olan bağlarını tekrar kurmak, kültürel, ekonomik ve siyasi ilişkilerini güçlü bir zeminde yapılandırmak için hemen harekete geçmiştir. İlişkileri geliştirmek adına atılan adımlardan en önemlisi olan Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirveleridir. İlk zirve 1992 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin önderliğinde Ankara'da düzenlenmiştir. Ortak tarihi ve kültürel mirasa sahip olan Türk dünyasını bir araya getirmek için düzenlenen bu Türk Dünyası Zirveleri, Türk Konseyinin alt yapısını oluşturmuştur. Türk dili konuşan ülkeler arasındaki ekonomik ve politik sorunların çözülmesine katkı sağlayan bu zirvelerde, ülkeler arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi, bölgesel ve küresel barışın sağlanması ve istikrarın oluşması adına kurumsallaşma adımları atılmıştır. 2000'li yılların başlarında Özbekistan ve Türkmenistan bazı gerekçelerle zirveler sürecinden çekilseler de, 2001 ve 2006 yıllarında entegrasyonla ilgili yapısal kararlar alınmış, nihayetinde 3 Ekim 2009'da Nahcivan'da düzenlenen Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları 9. Zirvesi'nde de Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin kuruluşuna dair "Nahcivan Anlaşması" imzalanmıştır. Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan arasında 2009 yılında imzalanan Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi ya da kısaca Türk Konseyi/Türk Keneşi, olarak adlandırılan bu yapı 15-16 Eylül 2010 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilen 10. Türk Dili Konuşan Ülkeler

Zirvesi'yle resmen hayata geçirilmiştir. Daha sonra Türk Keneşi (Türk Konseyi) dahilinde birçok ortak kurum kurulmuş ve Türk Konseyi çatısı altında toplanmıştır.

Bu çalışmada 2010 yılında uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde bir uluslararası antlaşma ile kurulan Türk Konseyi'nin, zirveler aşamasından bir örgüte dönüşme ve ekonomik işbirliği süreci incelenmiş ve Türkiye'nin üye ülkelerle olan dış ticaretine etkileri araştırılmıştır. İlk bölümde bağımsızlıklarının ilk yıllarında Türk Cumhuriyetleri'nin ekonomik durumu ve 2010 yılına kadar Türkiye ile olan mal ticareti ikincil veriler kullanılarak incelenmiş ikinci bölümde ise Türk Konseyi'nin 10 yıllık çıktılarının Türkiye'nin üye ülkelerle olan mal ticaretine olan etkileri analiz edilmiştir.

Bağımsızlıklarının İlk Yıllarında Türk Dili Konuşan Ülkelerin Ekonomileri ve Dış Ticaretleri

Türk Cumhuriyetleri başta petrol ve doğalgaz olmak üzere çok zengin yeraltı kaynaklarına, geniş ve verimli tarım arazilerine, yeterli iş gücüne ve doğu-batı arasındaki ticari ulaşım yollarına sahip olmalarına rağmen bu potansiyellerini SSCB döneminde kullanamamışlardır. SSCB'ye işlenmemiş tarım ürünleri sağlamak üzerine planlanmış bu ülkeler, yeraltı kaynaklarını ve elde ettikleri ham maddeleri işleyecek teknolojileri olmadığı için bu kaynaklarını doğrudan Rusya'ya aktarmışlardır. Sonuç olarak da sanayileşme açısından geri kalmışlardır (Bal, Yayar ve Karkacier, 2009, s. 2). Örneğin; SSCB döneminde Moskova, Özbekistan'da yetişen pamuğu hammadde olarak almış ve işleyip Taşkent'e aldığı fiyattan daha pahalıya satmıştır. Türkmenistan ise petrolünü dünya piyasasının çok altında bir fiyata Moskova'ya satmıştır. Bu sebeple bu Cumhuriyetler Moskova'ya sattıkları enerji karşılığında ancak ihtiyaç maddelerini ve alt yapı hizmetlerini karşılayabilmişlerdir (Baki, 2014, s. 136). Bağımsızlıklarını kazandıktan sonra ise, eski SSCB ulaştırma yapısının Rusya Federasyonu merkezli olması, Türk Cumhuriyetleri'nin Rusya'ya bağımlılığını devam etmesine neden olmuştur. Hem enerjinin uluslararası piyasalara taşınması, hem de tarımsal üretimi artırmak için gerekli olan kısa ve orta vadede finansman, teknoloji, yönetici sınıfı, kalifiye iş gücü gibi ihtiyaçları karşılamada yaşadıkları sorunlar ise ekonomik bağımsızlıklarını elde etme konusunda başlıca zorlukları olmuştur (Alagöz, Yayar ve Uçtu, 2004, s. 60).

Türk Cumhuriyetlerinin ilk on yılı sosyal, kültürel, dini, siyasi, ekonomik alanlarda restorasyon ve yeniden yapılanma ile, ikinci on

yılı ise, değişme, gelişme ve modern dünya ülkelerine uyum sağlama çabaları ile geçmiştir (Mert, 2015, s. 275).

1997 Asya krizi ve 1998 yılında Rusya Krizi piyasa ekonomisine geçiş sürecinde olan Türk Cumhuriyetleri'ni etkilemiş, ticaret ve üretim hacminin azalmasına sebep olmuş ve borçlanma imkânlarını daraltıp, borçlanma maliyetlerini arttırmıştır (Yücememiş, Arıcan ve Alkan, 2017, s. 167).

1991 sonrası kurumsal alt yapı eksiklikleri içinde merkezi planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçiş yapan bu ülkelerin, temel ekonomik göstergeleri ve dış ticareti tablo 1 ve tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 1

Türk Cumhuriyetlerinin 1992 yılı Temel Ekonomik Göstergeleri

1992	Azerbaycan	Kazakistan	Kırgızistan	Türkmenistan	Özbekistan
Yüzölçümü (bin km ²)	86,6	2,724.9	200	488.1	447.4
Nüfus	7.382.000	16.439.095	4.515.400	3.899.843	21.449.000
GSYİH (Milyar \$)	4.991	24.907	2.317	3.201	12.941
KBD GSYİH (\$)	676	1430*	520	800*	600
Enflasyon Oranı %	1065,3	1472,2	830,7	3089,2	712,1

*1993 yılının verisidir.

Kaynak: Worldbank, Data Country Profile

Tablo 2

Türk Cumhuriyetlerinin Dış Ticareti (\$)

1992	Azerbaycan	Kazakistan	Kırgızistan	Türkmenistan	Özbekistan
Toplam İhracat (milyon \$)	1.571	3.245	317	900	2.735
Toplam İthalat (milyon\$)	998	3.967	418	543	2.862
Dış Ticaret Hacmi (milyon \$)	2.569	7.212	735	1.443	5.597
Dış Ticaret Dengesi	573	-772	-101	357	-127

Kaynak: World Trade Organization

Azerbaycan

1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan'ın, ilk beş yılı ekonomisinde yüzde 60'lık küçülme ile sonuçlanmıştır. Ermenistan ile yaşadığı Dağlık Karabağ savaşı sonucunda topraklarının yüzde 20'sini kaybetmiş, tarımsal arazileri azalmış, göç ve işsizlik yaşanmıştır. SSCB dönemindeki pazarlarını ve devlet desteklerini kaybeden plastik, kimyasallar ve imalat gibi sektörleri büyük kayıplar yaşamıştır (Ersoy, Durmuşkaya ve İbrahimli, 2017, s. 182). Ülkenin ekonomik açıdan en büyük zenginlikleri, sahip olduğu büyük petrol ve doğalgaz yatakları, tarıma elverişli toprakları ve SSCB döneminden miras kalan büyük sanayi tesisleri ile sanayi altyapısıdır. İlerleyen yıllarda ise enerji sektöründeki büyüme sayesinde Azerbaycan ekonomisi yükselişe geçmiştir (Deik,2012, s. 12).

Azerbaycan'ın ihracatının büyük bir bölümü enerji kaynaklarına dayanmaktadır. 1990'lı yılların başında yabancı yatırımcılarla imzaladığı yeni üretim sahalarının keşfine ilişkin anlaşmalar 2000'li yıllardan itibaren petrol üretiminin artışıyla sonuç vermeye başlamıştır. 2008 yılından itibaren ihracatında meydana gelen sıçrama petrol ve doğalgaz boru hatlarının devreye girmesi sonucudur. Ham petrol, petrol ürünleri ve gaz ürünlerinin payı, toplam ihracatı içinde ortalama olarak % 85-95'ine ulaşmaktadır. 2010 yılında petrol ve gaz ürünleri ihracatı toplam içindeki payı %95'e çıkmıştır. İhracatında petrol ve petrol ürünlerinden sonra metaller, ulaştırma araçları, kimyasallar

ve gıda ürünleri gelmektedir. Bağımsızlığını kazandıktan sonra dış politikasının yönünü batıya çeviren Azerbaycan, 2000'li yıllarda sonuç almaya başlamıştır (Deik,2012, s. 17).

Azerbaycan ile Türkiye arasında ticaretin başladığı 1992 yılında Tük verilerine göre Türkiye'nin Azerbaycan'a 102 milyon dolar olan ihracatı 1996 yılında 239 milyon dolara yükselmiştir. 2000'li yıllarda Azerbaycan'dan ithal edilen petrol miktarının artmasıyla paralel olarak ticaret hacmimiz de artmış, 1992 yılında 35 milyon dolar seviyesinde olan ithalat, 2008 yılında 362 milyon dolara çıkmıştır. 2003 yılında yapımına başlanan ve 2006 yılında faaliyete geçen Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ve 2004 yılında yapımına başlanan ve 2007 yılında faaliyete geçen Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattı ekonomik ilişkilerin gelişmesinde önemli olmuşlardır.¹ Bu yıllar arasında Türkiye'nin Azerbaycan'a başlıca ihraç ürünleri, demir çelik aksamaları, elektrikli makinalar ve ekipmanları, mobilya, muhtelif inşaat malzemeleri iken, Azerbaycan'dan Türkiye'ye başlıca ithal ürünlerini ise, petrol yağları, petrol gazları, işlenmemiş alüminyum, hayvan derileri, pamuk oluşturmaktadır.

Kırgızistan

Yüzölçümü açısından diğer Türk Cumhuriyetleri arasında en az toprağa sahip olan Kırgızistan, aynı zamanda petrol açısından da diğer Cumhuriyetler gibi zengin değildir. Ekonomisi SSCB'nin dağılmasından olumsuz etkilenmiş, bağımsızlığının ilk yıllarında ülke yoksullaşmıştır. Bu dönemde Kırgızistan'ın GSYH'si, SSCB'ne bağlı olduğu dönemdeki seviyenin yarısına inmiştir. 1996 yılında yapılan reformlardan sonra ekonomik olarak iyileşmeler yaşanmış ve istikrar sağlanmıştır. Kırgızistan'da tarım ve madencilik sektörleri ilk sırada olmak üzere inşaat, enerji, ulaştırma sektörü de gelişmekte olan sektörlerdir. Ülkede altın, doğalgaz, uranyum ve elektrik üretimi yapılmaktadır ve madencilik sektörü yabancı yatırımcı çekmektedir (Deik, 2018, s. 15).

Kırgızistan'ın ithalatında en büyük pay yakıttır. İhtiyaç duyduğu petrol ve doğalgazın tamamını komşu ülkelere karşılamaktadır. Diğer önemli ithal kalemler, makine-imalat sanayi ürünleri ile gıda sanayi ürünleridir. (Deik, 2018, s. 15).

Coğrafi konum olarak Türkiye'ye en uzak konumda olan Kırgızistan ile 1992 yılında Tük verilerine göre 3,27 milyon \$ olan ticaret hacmimiz

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. <https://enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Petrol-Boru-Hatları>

1997 yılında yaklaşık 57 milyon \$'a çıkmış, ancak 1998 Rusya krizinin Kırgızistan'a etkileri ve 2001 Türkiye krizi, 2004 yılına kadar iki ülkenin karşılıklı ticaretinde daraltma yaratmıştır. Bu dönem ikili ticarete denge Türkiye lehine fazla vermiştir. En yüksek ticaret hacmi 2008 yılında yaklaşık 240 milyon \$ seviyesine ulaşmıştır. Türkiye'nin ihracatında makine ve cihazlar, tekstil mamulleri, halılar, kıymetli yarı-kıymetli mücevherci taşları ve metaller önemli yer tutarken, Türkiye'nin Kırgızistan'dan yaptığı ithalatta başlıca ürünler, arasında ham deri, örme giyim eşyası ve sebze meyve yer almaktadır.

Kazakistan

Kazakistan yer altı zenginliği bakımından dünyanın en avantajlı ülkelerinin başında gelmektedir. Kazakistan'da 1200 den fazla mineral kaynak çeşidine sahip 500 maden yatağı vardır. Çinko ve volfram rezervleri açısından birinci, gümüş, uranyum, kurşun ve krom madenlerinde ikinci, bakır kaynakları açısından da dünyada üçüncü sıradadır. Hidrokarbon kaynakları bakımından da zengin olan ülke dünya enerji piyasasında önemli bir yerdedir. Kazakistan'ın sanayi sektörü bağımsızlığının ilk yıllarında üretim kaybına uğrasa da 2000'li yıllarda petrol alanında artan yatırımlarla tekrar yükselişe geçmiştir. Bugün sanayi üretiminin yarısından fazlası petrol sanayiinin payına düşmektedir. Enerji sektöründeki hızlı gelişme diğer sanayi dallarına da ivme kazandırmış, özellikle de metal işleme ve çelik üretiminde büyük ilerlemeler yaşanmıştır (Deik, 2012, s. 4).

Kazakistan'ın sahip olduğu bu doğal kaynaklar, Avrupa Birliği başta olmak üzere birçok topluluk ve ülkenin ilgisini çekmiş ve bağımsızlığını kazanmasıyla çeşitli entegrasyonlar Kazakistan ile anlaşma yolları aramıştır (Ersungur, Kızıltan ve Karabulut, 2007, s. 295).

Kazakistan'ın ile ticaretimizin başladığı 1992 yılında Tüik rakamlarına göre 29,89 milyon \$ olan ticaret hacmi, 2000 yılında 465 milyon \$'a yükselmiştir. 2005 yılından itibaren de 1 milyar \$ sınırını aşmıştır. Kazakistan ile olan ticarete 1998 yılından sonra denge Türkiye aleyhine gelişmiştir. Bu dönemde Kazakistan'a ihracatımızı başlıca makineler ve elektrikli aletler, ev tekstili, halı ve demir çelik ürünleri oluşturmaktadır.

Özbekistan

Özbekistan 1991 yılında SSCB'den ayrılarak bağımsızlığını kazanmıştır. Bağımsızlığının ilk yıllarında sanayileşme düzeyi düşük olduğundan,

ihracatı %70'i hammaddelere dayanmaktadır. Özbekistan serbest piyasa ekonomisine geçmekten ziyade, tarım ağırlıklı ekonomiden sanayileşmiş ve gelişmiş bir ülkeye dönüşmek istemiştir. Dolayısı ile serbestleştirme ve özelleştirme diğer geçiş ekonomilerine göre yavaş seyretmiştir.

Tüik verilerine göre, 1992 yılında Türkiye ile Özbekistan arasında 75,511 milyon dolar olan ticaret hacmi 1996 yılında 288,606 milyon dolar seviyesine gelmiş, 1997 Asya Krizi, ve 2000-2001 Türkiye'nin yaşadığı ekonomik kriz nedeniyle 2002 yılına kadar düşük seyretmiş, bundan sonra tekrar yükseliş trendine geçmiştir. Bu artıştaki en önemli ürünler, Özbekistan'ın ihracatçısı olduğu pamuk ve bakırdır. Türkiye'nin 2008 yılına kadar Özbekistan'a ihraç ettiği ürünlerde en büyük pay gıda, tekstil ve giyim eşyasıdır. 2008 yılından itibaren ise, sanayi sektörü ürünleri olan kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar- aletlerdir (Balcıoğlu, 2019, s. 24).

Türkmenistan

Türkmenistan'ın ekonomik yapısı, bağımsızlığından önce merkezi planlı ekonomi politikalarına bağlı olarak birliğe tarım ürünleri, yakıt, pamuk ve maden ürünleri temin etmek şeklinde düzenlenmiştir. Bu nedenle Türkmenistan hammadde temini dışındaki diğer sanayi dallarında gelişmemiştir. SSCB döneminde de birlik içinde kişi başına düşen milli gelir açısından en düşük seviyede bulunan ülke Türkmenistan olmuştur. Bağımsızlıktan sonraki dönemde, Türkmenistan'ın stratejisi, dış piyasalardan borçlanarak, enerji sektörünün geliştirilmesi ve elde edilecek kaynaklarla tarımsal sanayinin geliştirilmesi şeklinde özetlenebilir (Eren, 2012, s. 64). Ekonomik yapısı, doğalgaz, petrol ürünleri, Pamuk ve tekstil sanayi, gıda ve hafif sanayi üzerinedir. Türkmenistan'ın başlıca ihracat ürünleri, petrol, doğalgaz ve madencilik ürünleri ile pamuk ve elektriktir. Ukrayna ithal ettiği Türkmen gazı ile ülkenin en büyük pazarıdır. İtalya'ya petrol ürünleri, İran'a da pamuk lifi ihracatı yapılmaktadır. Türkmenistan'ın başlıca ithal ürünleri sermaye mallarıdır. Hammadde, teknoloji ve ulaşım ekipmanının büyük bir kısmını Rusya'dan tedarik etmektedir.

Türkmenistan ile ihracatımız 1992 yılında Tüik'in verilerine göre 7,5 milyon dolar seviyesi ile başlamıştır. Türkmenistan ile aramızdaki ticari ilişkiler 2007-2008 yıllarında ciddi artış göstermiş, 2008 yılında 1 milyar dolar seviyesinin üzerine çıkmıştır. Bunun sebebi ise, müteahhitlik alanındaki girilen taahhütler ve inşaat alanında Türk menşeli malzemelerin kullanılması olmuştur (Deik, 2012, s. 6) Elektrikli

makina ve cihazlar, demir ve çelikten eşya, plastik ve plastikten mamul eşya diğer başlıca ihraç ürünlerimizdir.

Türkmenistan'dan yaptığımız ithalat TÜİK verilerine göre 1992 yılında 21,181 milyon dolar ile başlamıştır. Bu yıllar arasında dokumaya elverişli maddeler ve bunlardan mamul eşya, ham postlar, deriler, köseleler, adi metaller ve bunlardan mamul eşyalar, plastikler, kauçuk ve mineral maddeler en önemli ithal ürünlerimizi oluşturmaktadır.

Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlık sonrası ilk beş yılı ekonomik zorluklarla geçmiştir. 1991-1996 yılları arası ekonomik küçülme ve sanayi kayıpları yaşanmış, ancak 1997 Asya ve 1998 Rusya Krizlerinin etkileri geçtikten sonra 2000'li yıllarla istikrara kavuşmuşlardır.

Türkiye ile Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlık sonrası dış ticareti tablo 3' ve tablo 4'te özet olarak gösterilmiştir. Tablo 3 ve 4'de yer alan hesaplamalarda TÜİK verileri kullanılmıştır.

Tablo 3

Türkiye ile Türk Cumhuriyetlerinin Arasındaki Dış Ticaret Hacmi

		1992	2000	2010
A	Türkiye'nin Dış Ticaret Hacmi (Milyon\$)	37.585,68	82.277,73	299.427,55
B	Azerbaycan-Türkiye Dış Ticaret Hacmi (Milyon \$)	137,342	325,99	1.890,24
%B/A	Türkiye'nin Dış Ticaret Hacminde Azerbaycan'ın Payı (Milyon\$)	0,37%	0,39%	0,63%
C	Kazakistan-Türkiye Dış Ticaret Hacmi (Milyon\$)	29,888	465,08	2.211,42
%C/A	Türkiye'nin Dış Ticaret Hacminde Kazakistan'ın Payı	0,08%	0,6%	0,7%
D	Kırgızistan-Türkiye Dış Ticaret Hacmi (Milyon\$)	3,273	22,922	160,10
%D/A	Türkiye'nin Dış Ticaret Hacminde Kırgızistan'ın Payı	0,008%	0,03%	0,05%
E	Özbekistan-Türkiye Dış Ticaret Hacmi (Milyon\$)	75,511	168,44	1.144,04
%E/A	Türkiye'nin Dış Ticaret Hacminde Özbekistan'ın Payı	0,20%	0,20%	0,38%
F	Türkmenistan-Türkiye Dış Ticaret Hacmi (Milyon\$)	28,676	218,033	1.526,17
%F/A	Türkiye'nin Dış Ticaret Hacminde Türkmenistan'ın Payı	0,08%	0,26%	0,510%

1992 yılında Türkiye'nin toplam dış ticaret hacmi içinde Azerbaycan'ın payı binde 37 iken, 18 yıl sonra binde 63'e çıkmıştır. Kazakistan'ın, Türkiye'nin dış ticaret hacmi içinde 1992 yılında on binde 8'lik payı varken, 2010 yılında binde 7 seviyelerine gelmiştir. Kırgızistan'ın payı 2010 yılında binde 5 seviyelerine ulaşmış, Özbekistan'ın payı 18 yıl içinde binde 20'den binde 38'e çıkmıştır. Türkmenistan'ın payı ise on binde 8 olan payı 2010 yılında binde 5'e çıkmıştır.

Tablo 4

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerine İhracatı

		1992	2000	2010
A	Türkiye'nin Toplam İhracatı (Milyon\$)	14714,6	27774,9	113883,2
B	Türkiye'nin Azerbaycan'a Olan İhracatı (Milyon \$)	137	230,375	1550,479
%B/A	Türkiye'nin İhracatında Azerbaycan'ın Payı (%)	0,93	0,82	1,36
C	Türkiye'nin Kazakistan'a Olan İhracatı (Milyon \$)	29,89	118,701	818,900
%C/A	Türkiye'nin İhracatında Kazakistan'ın Payı	0,20	0,42	0,71
D	Türkiye'nin Kırgızistan'a Olan İhracatı (Milyon \$)	3,27	20,572	129,202
%D/A	Türkiye'nin İhracatında Kırgızistan'ın Payı	0,022	0,074	0,11
E	Türkiye'nin Özbekistan'a Olan İhracatı (Milyon \$)	54,492	82,647	282,666
%E/A	Türkiye'nin İhracatında Özbekistan'ın Payı	0,37	0,29	0,24
F	Türkiye'nin Türkmenistan'a Olan İhracatı (Milyon \$)	7,5	120,155	1139,8
%F/A	Türkiye'nin İhracatında Türkmenistan'ın Payı	0,05	0,43	1,0

Tablo 4'te Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri'ne yaptığı ihracatın toplam ihracatına oranına bakarsak; Azerbaycan'a yapılan ihracat 1992 yılında toplam ihracatın yüzde 1'inden az iken, 2010 yılında yüzde 1,36 seviyesine çıkmıştır. Kazakistan'a yapılan ihracat yıllar itibari ile artmasına rağmen 2010 yılında yüzde 1'lik seviyenin altındadır. Kırgızistan'a yapılan ihracat 1992-2000 yılları arasında yüzde 0,022'den 0,074'e artmış ve 2010 yılında yüzde 0,1 seviyesine çıkmıştır. Özbekistan'a yapılan ihracat 1992-2000 yılları arasında artış gösterse

de toplam içindeki payı azalmış ve 2010 yılında yüzde 0,24 seviyesine gelmiştir. Türkmenistan'a yapılan ihracat 1992 yılında yüzde 0,05 ile başlamış 2000 yılında ciddi bir artış göstererek 0,43 seviyesine çıkmış ve 2010 yılında Türkiye'nin toplam ihracatında yüzde 1'lik paya ulaşmıştır.

Türk Konseyine Giden Yolda Zirveler Süreci

Türk Devletleri arasında çok taraflı ilişkilerin gelişimi her biri kendine özgü özelliklere sahip üç aşamaya ayrılabilir.

İlk Aşama (1992-2001): Ortak menfaat ve değerlerin araştırılması, işbirliği kurma biçimleri ve birleştirici pozisyonların detaylandırılması;

İkinci Aşama (2001-2010): İşbirliklerinin geliştirilmesi ve derinleştirilmesi, birliğin sağlanması ve süreçlere yeni hareketler kazandırılması için araştırmalar yapılması;

Üçüncü Aşama (2010'dan günümüze): Bu dönem ise, pragmatik ilişkilerin inşası ve ortak projelerin spesifik uygulamaları, temelde yeni bir entegrasyon seviyesinde işbirliğinin ortaya çıkması ile karakterizedir (Shadybekov, 2019, s. 95).

Türk Devletlerinin liderleri 1992 ve 2010 yılları arasında, Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları zirvelerinde bir araya gelmişlerdir. Ancak, devletler arasındaki işbirliğini artırma konusunda somut bir kararlar sonuçlanmayan, Türk Halkları arasındaki ortak tarih, dil ve kültüre dayanan bağlara atıf yapılan bu zirveler; 1992 Ankara Zirvesi, 1994 İstanbul Zirvesi, 1995 Bişkek Zirvesi, 1996 Taşkent Zirvesi, 1998 Astana Zirvesi, 2000 Bakü Zirvesi, 2001 İstanbul ve 2006 Antalya zirveleridir.

Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları adı ile 1992 yılında yapılan ilk zirve Türkiye açısından büyük heyecan ve beklenti oluşturmuş ve zirve sonunda imzalanması için özel bir bildiri de hazırlanmıştır. Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal; Türk Cumhuriyetleri arasında gümrük mevzuatları uyumlaştırılarak, kişi, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımına imkân sağlayan bir serbest ticaret düzeninin kurulması, Türk Cumhuriyetlerinin doğal kaynaklarının Avrupa'ya Türkiye üzerinden iletilmesi, bölgesel yeniden yapılandırma, kalkınma bankası kurulması demiryolu, havayolu ve karayolu bağlantıları ile telekomünikasyon imkânlarının geliştirilmesi konuları üzerinde durmuştur (Türk Konseyi, t.y.). Ancak bu heyecanlı Türkiye karşısında Türk Cumhuriyetleri, Türkiye'nin hazırladığı bildiriye imzalamayı

uygun bulmayarak, kesin taahhütler gerektirmeyen, somut olmayan beyanlarla yetinen Ankara Bildirisi'ni imzalamışlardır (Amirbek, 2017, s. 167). Daha sonra ilişkiler ağırlıklı olarak enerji konusunda yoğunlaşmıştır. Türk Cumhuriyetleri öncelikli olarak kültürel bağları geliştirdikten sonra ekonomik meseleleri ele almak istemişlerdir. 1994-2006 yılları arasında yapılan altı zirvenin içeriği de; İpek Yolu'nun yeniden canlandırılması, doğalgaz ve petrol boru hatlarının dünya pazarlarına Türkiye üzerinden bağlanması gibi konulardır. Türkmenistan'ın 1995 yılında ilan ettiği daimi tarafsızlık statüsü ve Özbekistan'ın Türkiye ile yaşadığı siyasal gerginlikler nedeni ile bu iki ülkenin Astana Zirvesi'nden sonra toplantılara olan ilgileri azalmış ve zirvelerde Devlet Başkanları düzeyinde temsil edilmemişlerdir (Amirbek, 2017, s. 177).

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), Eximbank ve 1992 yılında kurulan Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) bu dönemde Türk Cumhuriyetleri arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinde yardımcı olmuştur (Amirbek, 2017, s. 171). 1993 Almatı'da kurulan Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi Teşkilatı (TÜRKSOY), Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi ve Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi de bu dönemde kurulmuştur.

2001 İstanbul Zirvesi'nden sonra Türkçe Konuşan Ülkeler ifadesi Türk Dili Konuşan Ülkeler olarak değiştirilmiş ve Türk Dili Konuşan Ülkeler olarak resmi adıyla anılmıştır. İstanbul Zirvesi'nde kurumsallaşma yolunda bir adım olarak, Kazakistan Devlet Başkanı Nur Sultan Nazabayev'in önerdiği Aksakallılar Konseyi ve Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA) görülebilir.

Zirveler süreci kapsamında işbirliği anlamında iyi niyetli adımlar atılmış ancak daimi bir sekretaryanın bulunmamasının da etkisiyle zirvelerde alınan kararların tam olarak uygulanması mümkün olmamıştır. Türkiye'de yaşanan 1994, 1998 ve 2001 krizleri ve Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarının hemen ardından yaşadıkları ekonomik, siyasi ve sosyal geçiş süreçleri bu devletler arasındaki işbirliğinin kurumsallaşması önünde engel teşkil etmiştir (Baki, 2014, s. 147).

2001 yılında İstanbul'da gerçekleşen Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları'nın 7. Zirvesi'nden sonra 8. Zirve Aşkaabat'ta yapılması kararlaştırılmış ancak, 8. Zirve ancak 2006 yılında Antalya'da yapılmıştır. Bu kesinti süreci ile Rusya'nın yakın çevre ve Orta

Asya Politikasını aktifleştirme, BDT'den sonra Avrasya Ekonomik Topluluğu'nun kurulmasına dair anlaşmaya önderlik etme gibi bölge devletleriyle ilişkisini arttırma faaliyetleri aynı dönemde yaşanmıştır (Amirbek, 2017, s. 180).

9. Zirve Ekim 2009 tarihinde Azerbaycan'ın Nahçıvan şehrinde yapılmıştır. Zirvenin kurumsallaşma adına en önemli tarafı Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin kurulmasına dair Nahçıvan Anlaşması'nın imzalanmasıdır. Özbekistan zirveye katılmamış, Türkmenistan da tarafsız devlet olduğunu ileri sürerek anlaşmayı imzalamamıştır.

Zirveler sürecinin son ve 10. Toplantısı 2010'da İstanbul'da düzenlenmiştir. Bu zirvede kurucu dört üye olan; Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan ve Türkiye arasında Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Anlaşması imzalamış ve Türk Konseyi/Türk Keneşi kurulmuştur (Bıyıklı, 2018, s. 138). 2010 yılında Türk Konseyi/Türk Keneşinin kurulmasından sonra düzenlenen zirveler Türk Keneşi zirveleri olarak anılmaya başlamıştır.

Türk Konseyi Kurumsal Yapısı

Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi ya da kısa adı ile Türk Konseyi, uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde bir uluslararası antlaşma ile kurulan hükümetler arası örgüttür. Uluslararası bir antlaşma olan Nahçıvan Antlaşması ile kurulmuştur. Hukuksal bir kişiliği bulunmaktadır. Kurumsal bir niteliği vardır; kendine has sürekli bir yapısı, başta Devlet Başkanları Konseyi olmak üzere, Dışişleri Bakanları Konseyi, Kıdemli Memurlar Komitesi, Aksakallar Konseyi ve Daimi Sekreteryaya olmak üzere beş organı vardır. Nahçıvan Antlaşması süresiz olarak akdedilmiştir ve anlaşma yürürlüğe girilmesinin ardından Türk Dili Konuşan Ülkelerin katılımına açıktır(mad.22) (Terzioğlu, 2013, s. 55).

Türk Konseyi'nin işleyiş mekanizması, başlatılan her yeni işbirliği alanında Kıdemli Memurlar Komitesi ve ardından Bakanlar Toplantısı düzenlenmesi ile başlamaktadır. Kıdemli Memurlar Komiteleri hazırlıkları yapıp bakanların onayına sunmaktadır. Türk Konseyi'nin ana karar organı, Dönem Başkanlığını üstlenen ülke tarafından başkanlık edilen Devlet Başkanları Konseyidir. Alınan kararlar Devlet Başkanları Zirvesi'nde müzakere edilip nihai karara bağlanmaktadır. Türk Konseyi Genel Sekreterliği ise alınan kararların hayata geçirilmesinden sorumludur. Türk Konseyi'nin faaliyetleri

İstanbul'da yerleşik Sekretarya tarafından koordine edilmekte ve desteklenmektedir. Hâlihazırda Dönem Başkanlığı 2020 yılının ikinci yarısına kadar Azerbaycan tarafından yürütülmektedir.

Türk Konseyi aynı zamanda Ankara'da bulunan Türk Kültürü Teşkilatı(TÜRKSOY), Bakü'de bulunan Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA) ve Türk Kültür ve Miras Vakfı, Nur Sultan'da bulunan Uluslararası Türk Akademisi, İstanbul'da bulunan Türk Ticaret ve Sanayi Odası gibi mevcut işbirliği mekanizmaları için bir şemsiye kuruluş niteliğindedir (Türk Konseyi, t.y.)

Türk Konseyi resmi web sitesi turkkon.org'da yayınlanan Türk Konseyinin işbirliği alanlarının son hali aşağıda şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1

Türk Konseyinin İşbirliği Alanları

SİYASİ İŞBİRLİĞİ	EĞİTİM	GENÇLİK VE SPOR	EKONOMİK İŞBİRLİĞİ
Dışişleri Bakanları Konseyi Kıdemli Memurlar Komitesi (KMK) Güvenlik İstişareteri Genç Diplomatlar Eğitim Programı Dış Politika Araştırma Merkezleri arasında İşbirliği Uluslararası Seçim Gözlem Misyonları	Bakanlar/Çalışma Grubu Toplantıları Türk Üniversiteler Birliği Orhun Değişim Programı Ortak Türk Tarihi Ders Kitabı Ortaokul ve Liselerarası Değişim Programı	Bakanlar/Çalışma Grubu Toplantıları Gençlik Platformu Uluslararası Gençlik Kampları Uluslararası Gençlik Festivalleri Üniversite Spor Oyunları Dünya Göçebe Oyunları	Bakanlar/Çalışma Grubu Toplantıları Türk İş Konseyi Türk İş Portalı
ULAŞTIRMA	GÜMRÜK	TURİZM	DİASPORA
Bakanlar/Çalışma Grubu Toplantıları Kardeş Limanlar Süreci	Bakanlar/Çalışma Grubu Toplantıları	Bakanlar/Çalışma Grubu Toplantıları Modern İpek Yolu Ortak Tur Paketi	Bakanlar/Temas Grubu Toplantıları Deneyim ve Kapasite Geliştirme Eğitim Programları
BİLGİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ	MEDYA VE ENFORMASYON		
Bakanlar/Çalışma Grubu Toplantıları	Bakanlar/Çalışma Grubu Toplantıları		

Kaynak: <http://turkkon.org/tr>

Türk Konseyi'nin ilk zirve toplantısı 'Ekonomik ve Ticari İşbirliği' teması ile 2011'de Almatı'da gerçekleştirilmiş, konseyin kurumsallaştırılmasına ilişkin anlaşma ve tüzükler ile sonuçlandırılmıştır. Konsey toplantısının önemli bir sonucu bölgesel ekonomik işbirliğini teşvik etmek ve üye ülkelerin iş çevrelerini bir araya getirecek olan Türk İş Konseyi'nin kurulması olmuştur. İkinci zirve, Eğitim, Bilim ve Kültürel İşbirliği' teması ile 2012 yılında Bişkek'te düzenlenmiştir. Türk Konseyi çatısı altında yeni kuruluşlar tesis edilmiş, Türk Akademisi ve Türk Kültür ve Mirası Vakfı'nın kuruluş anlaşmaları imzalanmıştır. Üçüncü Zirve 2013

tarihinde Azerbaycan'ın Gebele Şehri'nde 'Ulaştırma' teması üzerine gerçekleştirilmiş, gümrük ve ulaştırma işbirliği alanındaki çalışmalar hız kazanmıştır. Türk Konseyi'nin dördüncü zirvesi 2014 Yılında Bodrum'da 'Turizm Alanında İşbirliği' teması ile düzenlenmiştir. İpek Yolu'nun bir turizm markası olarak tanıtılacağı Türk Konseyi- Modern İpek Yolu isimli ortak bir tur paketinin oluşturulması kararı verilmiştir. Beşinci Zirve 'Medya ve Enformasyon İşbirliği' teması ile 2015 yılında Astana'da yapılmıştır. Zirve'de alınan en önemli kararlardan biri, Türk Konseyi üye ülkeleri arasında ortak medya ve enformasyon oluşturmak amacıyla Uluslararası Türk Televizyon Kanalı adıyla yeni bir televizyon kanalının kurulmasıdır. Türk Konseyi altıncı zirvesi 'Gençlik ve Ulusal Sporlar' temasıyla 2018 yılında Kırgızistan Çolpan Ata'da gerçekleştirilmiştir. Altıncı Türk Konseyi Zirvesi'ne Macaristan gözlemci ülke sıfatı ile katılmış, dış politika olarak tarafsızlık politikası benimseyen Türkmenistan da örgüte gözlemci üye olarak katılmak istediğini açıklamıştır. Altıncı zirvede kurulması karar verilen Türk Konseyi Avrupa Temsilciliği'nin açılış töreni 19 Eylül 2019'da Türk Konseyi 10. Olağanüstü Dışişleri Bakanları toplantısı ile aynı gün Macaristan'da yapılmıştır. Türk Konseyi Zirvelerinin yedincisi ise 2019 yılında 'Küçük ve Orta Büyüklükteki işletmelerin(KOBİ'lerin) desteklenmesi' temasıyla Azerbaycan Bakü'de düzenlenmiştir. Zirve, Türk Konseyi'nin kuruluş anlaşması olan Nahçıvan Anlaşmasınının 10. yıl dönümü tarihine denk gelmesi ve Özbekistan'ın örgüte tam üye olarak katılmasından dolayı da ayrı bir önem taşımaktadır (Türk Konseyi, t.y.).

Ekonomik ve Ticari İşbirliği

2011 Yılında Almatı'da Ekonomik ve Ticari işbirliği teması ile dört üye ülke arasında ilk Türk Konseyi zirvesi gerçekleştirilmiştir. Zirve sonucunda yayınlanan ve Devlet Başkanları'nın imzaladığı bildirin 9. Maddesinde *"Ekonomik işbirliğinin temel amacının Türk Konseyi üyesi ülkeler arasında malların, sermayenin, hizmetlerin ve teknolojinin serbest dolaşımını gerçekleştirmek olduğu ifade etmişlerdir"*.

Bildiride, konsey üyesi ülkeler arasında yatırım ortamının iyileştirilmesi, ekonominin çeşitlendirilmesine yönelik önlemler, ulaştırmanın geliştirilmesi ve girişimcilik konularında çalışma grupları kurulması konuları teşvik edilmiştir.

Türk Konseyi birinci zirvesinde Devlet Başkanlarının verdiği talimat ile üye devletlerin iş topluluklarını temsil eden ortak Türk İş Konseyi kurulması anlaşması imzalanmıştır (Türk Konseyi, t.y.).

Türk İş Konseyi ve Türk Konseyi Ortak Ticaret Sanayi Odası

Kuruluş belgesi, 2011 yılında dört kurucu üye ülke arasında imzalanan Türk İş Konseyi, Türk Konseyine üye ülkelerinin oda başkanlarının yılda bir defa bir araya geldiği toplantılar ile yürütülmektedir (Dışişleri Bakanlığı, t.y.). Sivil ve kar amacı gütmeyen uluslararası bir kuruluş olan Türk İş Konseyi, ekonomik işbirliğini geliştirmek amacı ile girişimci yatırımcı ve ticaret ile uğraşanları bir araya getirmeyi hedeflemiştir. 2014 yılından itibaren konsey tarafından düzenli olarak “ İş Forumu” ve “İhraç Malları Sergisi” düzenlemesi kararlaştırılmıştır (Bıyıklı, 2018, s. 140). Üye devletlerin iş adamları arasındaki ortak faaliyetler ve özel sektör iş birliği için kurumsal bir platform sağlayan Türk İş Konseyine üyelik, üye ülkelerin iş topluluklarını temsil eden aşağıda belirtilmiş teşkilatları aracılığı ile olmaktadır:

- Azerbaycan Cumhuriyeti Girişimciler Teşkilatları Milli Konfederasyonu (ASK)
- Atameken Kazakistan Ulusal Ekonomi Odası
- Kırgız Cumhuriyeti Ticaret ve Sanayi Odası (CCI)
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ve Türk Ekonomik İlişkiler Kurulu (TOBB ve DEİK) (Bıyıklı, 2018, s. 144)

Türk Keneşi'nin kurulmasından bu yana, altı İş Konseyi ve dört İş Forumu düzenlenmiştir (Zarema, 2019, s. 88). 2006 yılında Antalya'da yapılan Türk Konseyi Zirvesi'nde Cumhurbaşkanı Nazarbayev, Türk Konseyi Ortak Ticaret ve Sanayi Odası kurulması önerisini getirmiş ve 17 Mayıs 2019'da İstanbul'da bu önerisi hayata geçirilmiştir. Odanın Daimi Sekreteryası TOBB İstanbul Hizmet Binası olarak tayin edilmiş ve Türk TSO'nun ilk başkanlığına TOBB Başkanı Rıfat Hisarcıklıoğlu seçilmiştir (Tobb, 2019).

14 Ekim 2019 Tarihinde Bakü'de yapılan İş Forumu'nda Macaristan ve Özbekistan Türk TSO 'na üye olmuşlardır.(Dışişleri Bakanlığı, t.y.).

Çolpan-Ata 'da gerçekleşen 6. Türk Konseyi zirvesinde Ortak bir Türk Yatırım Fonu kurulması için gerekli çalışmalara başlanmış ve Türk Konseyi Genel Sekreteri Amreyev'in Haziran 2019 İstanbul'da Türk Konseyi Tanıtım Toplantısı'ndaki ifadesine göre söz konusu fonun başlangıçta 600-700 milyon dolar olması öngörülmektedir. (Yezdani, 2019).

Kazakistan'ın başkenti Nur-Sultan'da düzenlenen Türk Konseyi Ekonomiden Sorumlu Bakanlar 9. Toplantısında Türk Yatırım Fonu'nun kurulmasına ilişkin anlaşma taslağı ve statüsü hakkında müzakereler yapılarak, Türk Yatırım Fonu'nun kurulmasına ilişkin çalışmaların Türk Konseyi tarafından yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Aynı zamanda Türk Ticaret Evi ve Türk Ticaret Portalı kurulması konuları görüşülmüştür (Raimbekova, 2019).

Konsey üyesi ülke kobilerinin arasındaki ticarete her türlü engeli ortadan kaldırmaya yönelik çevrimiçi bir platform olması düşünülen Türk İş Portalı ile kobiler arasındaki anlık iletişim arttırarak, bilgi toplama ve ilgili verileri merkezileştirerek ticaretin kolaylaştırılması öngörülmüştür. (Türk Konseyi, t.y.).

Ulaştırma ve Gümrük Alanındaki Çalışmalar

Uluslararası ticaretin altyapısı olan Gümrük ve Ulaştırma alanlarında yapılan işbirlikleri ile sadece Türk Devletleri arasındaki ticarete katkı sağlamak değil, aynı zamanda bölgeyi Yeni İpek Yolu girişiminde de önemli bir yere taşımak amaçlanmıştır. Doğu ile batı arasındaki uluslararası ticarete kilit konuma sahip Türk Cumhuriyetlerinin, çok modlu entegre taşımacılığın geliştirilmesi ile küresel ticaret merkezleri haline geleceğı Gebele Zirvesi Bildirisine kaydedilmiştir (Baki, 2014, s. 154).

Ulaştırma alanındaki işbirliği projelerinin önemli çıktıları olan Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) ham petrol boru hattı 2006 yılında, Bakü-Tiflis Ceyhan demiryolu hattı 2017 yılında ve Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) 2018 yılında açılmıştır. 2017 yılında açılan BTC demiryolu hattı projesi ev sahipliğı yapan üç ülke için bireysel faydalar sağlamakla birlikte, bölgeyi Yeni İpek Yolu girişimi için de kilit bir öneme taşımaktadır. Azerbaycan'ın ürettiğı malları Avrupa'ya ulaştırmasında İran ve Rusya üzerindeki mevcut bağlantılara alternatif olan BTK demiryolu, aynı zamanda Azerbaycan'a bölgesel bir ulaşım merkezi olarak gelişme fırsatı sunmaktadır. Türkiye için Asya-Avrupa ulaşım koridorundaki konumunu güçlendirerek, Türk Dili Konuşan Ülkelere erişimini kolaylaştırmaktadır (Humbatov ve Sarı, 2017, s. 50). Kazakistan'ın Hazar'daki transit gücünü arttıran BTK Hazar üzerinden Doğu Avrupa'ya yapılan ulaşımı iki kat arttırmaktadır.(TCDD,2017).

2013 yılında, Türk Konseyi üyesi devletler arasında Bakü, Samsun ve Aktau (Kazakistan) Limanları arasında Kardeş Limanlar Sürecini başlatan bir mutabakat imzalanmıştır. Ulaştırma alanındaki

işbirliğinin etkinliğini güçlendirmek amacıyla geliştirilen bu sürece daha sonra Türkmenistan'ın Türkmenbaşı Limanı da davet edilmiştir. Türk Konseyi Kardeş Limanlar mutabakatı çerçevesinde Türk Konseyi Sekreteryasından da üyelerin bulunduğu teknik bir ekip kurularak, limanlar arası teknik ziyaretler, ticari ilişkilerin iyileştirilmesi ve entegre bir yazılım sistemi kurulması konularında girişimler kolaylaşmıştır. Sektörle ilgili tüm aktörlerin ve üst düzey hükümet yetkililerinin katıldığı Türk Konseyi Kardeş Limanlar Toplantılarının dördüncüsü 2020 yılında Samsun'da gerçekleştirilecektir. Üye devletlerin ulaşım ve lojistik altyapı kapasitelerinin tartışıldığı, Asya ile Avrupa arasındaki ticaret yollarının geliştirilmesine yönelik çözüm önerilerinin ve Trans-Hazar ulaştırma koridoru boyunca Limanlar bölgesinde serbest ticaret bölgesinin kurulması gibi projelerin sunulduğu toplantılarda Türk Konseyi üyesi devletlerin arasındaki ticareti arttıracak güzergah ile ilgili tüm konular tartışılmaktadır (Türk Konseyi, 2020)

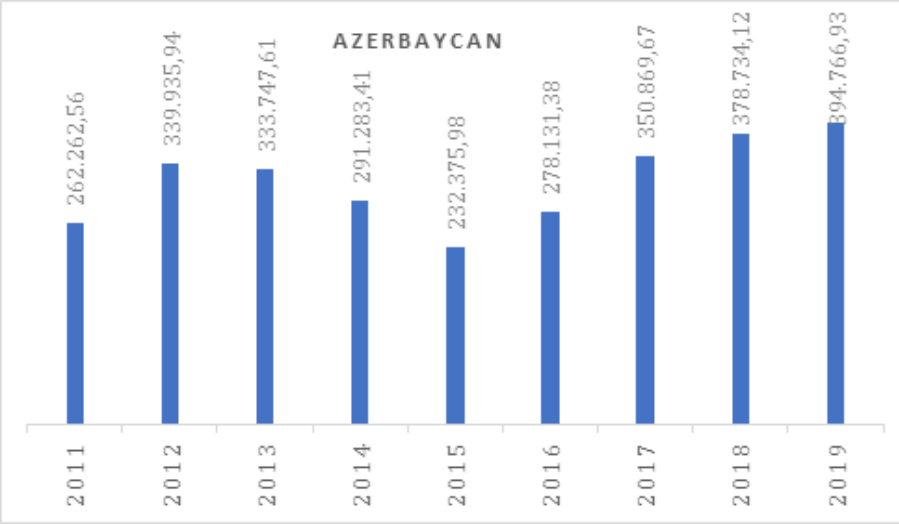
Gümrük İşbirliği alanı kapsamında, 2020 yılına kadar Gümrük İdareleri Başkanları yedi ve Gümrük İşbirliği Çalışma Grubu on toplantı düzenlemiştir. Türk Konseyi üye ülkelerinin gümrük kapılarının ve mevzuatlarının uyumlaştırılması, gümrük işlemlerinin basitleştirilmesi, otomasyonu, standardizasyonu ve şeffaflığı konularında çalışmalar yapılmaktadır. Üye devletler arasında İpek yolu ve Kervansaray Girişimi, Türk Ticaret Kervanı Tanıtım Turu, Yetkilendirilmiş Yükümlü Sistemi ve e ticaret kurulmasına yönelik işbirliği projeleri geliştirilmiştir (Türk Konseyi, 2020)

Türk Konseyi Sonrası Üye Ülkeler İle Türkiye Arasında Dış Ticaret

Türk Konseyi'nin kuruluşunun ardından Türk Konseyi'ne üye ülkelerin Türkiye ile ticari ilişkilerini yıllara göre incelediğimizde, şekil 2 ve 3 Türkiye'nin Azerbaycan ile yaptığı dış ticaret değerlerini göstermektedir.

Şekil 2

Türkiye'nin 2011-2019 Yılları Arasında Azerbaycan'a yaptığı İhracat

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

Şekil 2'de görüldüğü üzere Türkiye'nin Azerbaycan'a yaptığı ihracat yıllara göre dalgalı bir seyir izlese de 1992 yılından bu yana, 102 milyon dolar seviyesinden 2013 yılında yaklaşık 3 milyar dolara yükselerek 29 kat artmıştır. Daha sonraki yıllarda dalgalanarak devam etmiş ve 2019 yılında 1,6 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

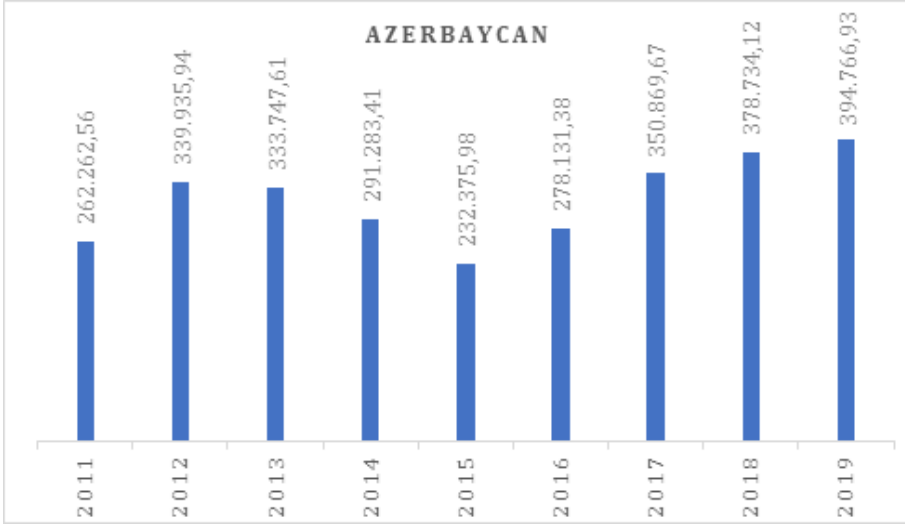
Tüik verilerine göre 2019 yılı itibari ile Azerbaycan, Türkiye'nin toplam ihracatı içinde % 0,95'lik pay ile 26.sıradadır. Trademap 2019 verilerine göre Azerbaycan'ın toplam ithalatı içinde Türkiye'nin payı ise %12 ile ikinci sıradadır. Türkiye'nin Azerbaycan'a yaptığı ihracat kalemleri sırayla, makine, mekanik ekipman, elektrikli araçlar ve parçaları oluşturmaktadır Trademap 2019 verilerine göre Azerbaycan'ın 2019 yılında dünyadan yaptığı ithalatta ilk sırayı %16'lık pay ile Rusya Federasyonu almaktadır. Üçüncü sırada ise Çin bulunmaktadır.

Şekil 13 Azerbaycan'dan yaptığımız ithalatın 2011-2019 yılları arasındaki seyrini göstermektedir.

Şekil 3

Türkiye'nin 2011-2019 yılları arasında Azerbaycan'dan yaptığı İthalat

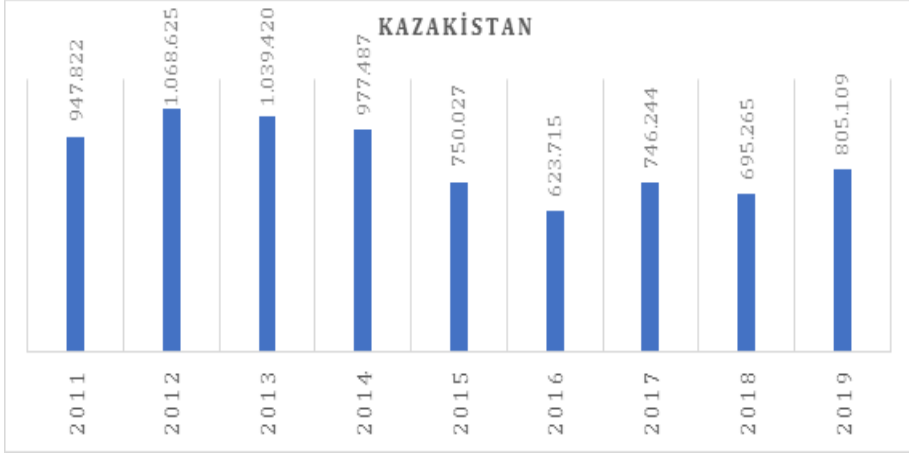
Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

Türkiye'nin Azerbaycan'dan yaptığı ithalata bakıldığında, 2011 ile 2019 yılları arasında dalgalanma olsa da artan bir seyir gösterdiği görülmektedir. Türkiye'nin Azerbaycan'dan ithalatı 1992 yılından günümüze 35 milyon dolardan 10 kat artışla 350 milyon doların üzerine çıktığı, 2019 yılında 394 milyon seviyesine ulaştığı görülmektedir. Başlıca ithal ürünü ham petrol boru hatları ile ülkemize gelen ham petroldür.

Türkiye ile Kazakistan arasındaki dış ticaret değerleri şekil 4 ve şekil 5'de gösterilmiştir.

Şekil 4

Türkiye'nin 2011-2019 yılları arasında Kazakistan'a ihracatı

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

2011-2019 yılları arasında Tük rakamlarına göre, Türkiye'nin Kazakistan'a yaptığı ihracat 2012 yılında 1 milyar doların üstüne çıkmış, daha sonra azalarak dalgalı bir seyir izlemiştir. 2019 yılı itibarı ile Türkiye'nin Kazakistan'a toplam ihracatı 805 milyon dolar ile toplam ihracatın %0,46'lık kısmını oluşturmaktadır. Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkeler sıralamasında 47. sırada olan Kazakistan'a ihraç ürünleri başlıca makine, mekanik ekipman, elektrikli araçlar ve parçalarıdır. Trademap 2019 verilerine göre Kazakistan'ın toplam ithalatı içinde Türkiye'nin yeri ise, yedinci sırada ve % 2'lik paya sahiptir. Kazakistan'ın toplam ithalatı içinde 2019 yılında birinci sırayı %36'lık pay ile Rusya Federasyonu almaktadır. İthalatında ikinci sırada %17'lik pay ile Çin gelmektedir.

2011-2019 yılları arasından Türkiye'nin Kazakistan'dan yaptığı ithalat şekil 15'de gösterilmiştir.

Şekil 5

Türkiye'nin 2011-2019 yılları arasında Kazakistan'dan yaptığı ithalat

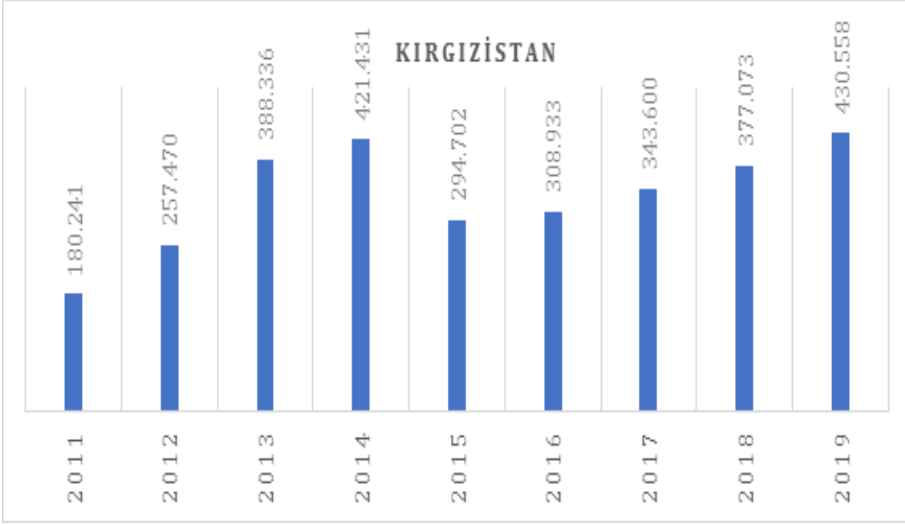
Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

Şekil 5'den 2011 ile 2019 yılları arasında Kazakistan ile olan mal ticaretimizin Kazakistan lehine arttığını göstermektedir. En önemli ithal ürünümüzün petrol gazları olduğu göz önünde tutulduğunda, enerji fiyatlarının yüksek seyretmesine bağlı olarak ithalatımızın değerinin de arttığı görülmektedir. Bakır ve Alüminyum diğer önemli ithal ürünleridir. 2019 Trademap verilerine göre Türkiye, Kazakistan'ın ihracat yaptığı ülkeler sıralamasında 8.sıradadır. İlk üç sırada ise sırası ile İtalya, Çin ve Rusya Federasyonu yer almaktadır.

Şekil 6 ve şekil 7 Türkiye ile Kırgızistan'ın 2011-2019 yılları arasındaki dış ticaretini göstermektedir.

Şekil 6

Türkiye'nin 2011-2019 yılları arasında Kırgızistan'a ihracatı

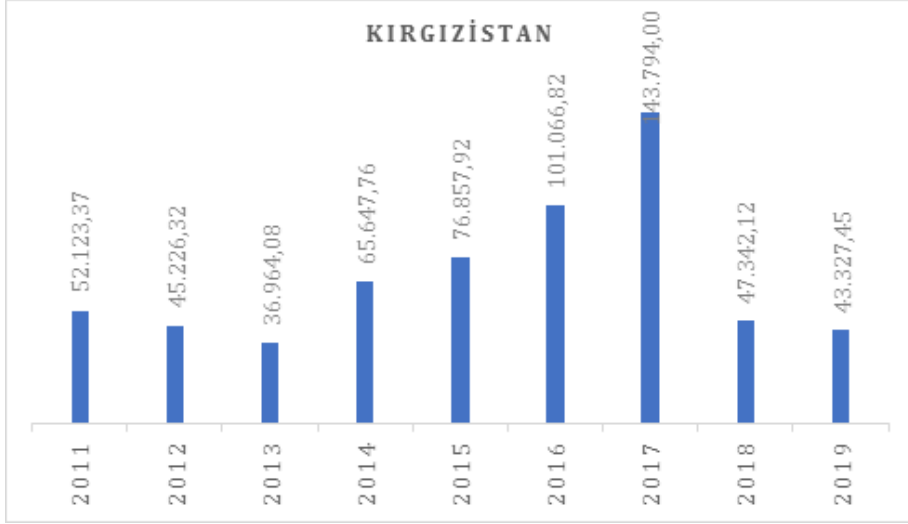

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

Kırgızistan'a yaptığımız ihracat 2011-2019 yılları arasında 180 milyon dolar seviyesinden 430 milyon dolara çıkmıştır. TÜİK verilerine göre Türkiye'nin 2019 yılında yaptığı toplam ihracat içinde Kırgızistan'a yaptığı ihracatın payı %0,25'lik pay ile 67. sıradadır. Başlıca ihracat ürünlerimiz, halı, mücevher eşyaları ve tekstil başlıca kalemlerdir. Kırgızistan'ın ithalat yaptığı ülkeler listesinde Türkiye, sırasıyla Çin, Rusya ve Kazakistan'ın ardından 4. sıradadır. Şekil 7'de Kırgızistan'dan yaptığımız ithalat değerleri verilmiştir.

Şekil 7

Türkiye'nin 2011-2019 yılları arasında Kırgızistan'dan yaptığı ithalat

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

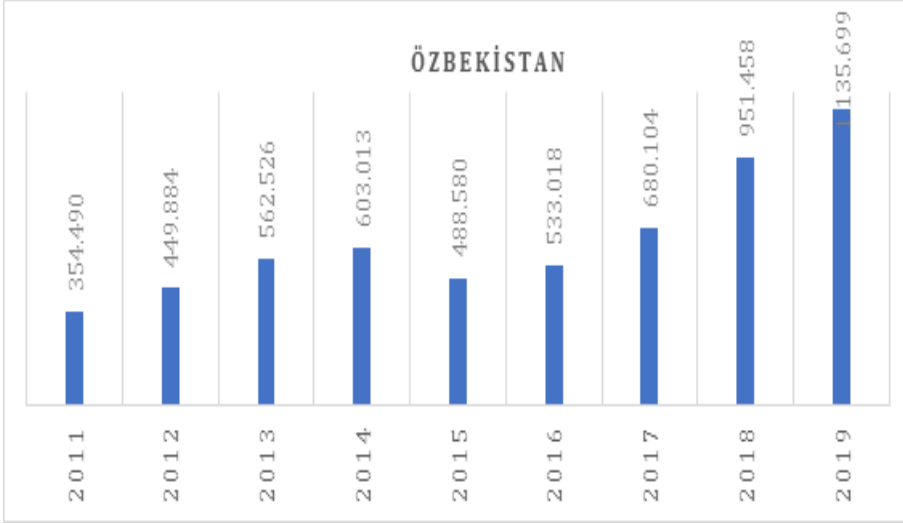
Türkiye'nin Kırgızistan'dan yaptığı ithalat 2011 yılından 2017 yılına kadar 2,75 kat artmış, 2018 ve 2019 yıllarında tekrar düşerek 2011 yılının altına düşmüştür. Kuru Baklagiller, pamuk ve bakır alaşımları bu yıllar arasındaki ithal ürünlerimizdir. 2019 yılı Trademap verilerine göre Kırgızistan'ın ihracat yaptığı ülkeler arasında Türkiye'nin yeri ise sırası ile İngiltere, Kazakistan, Rusya Federasyonu ve Özbekistan'ın ardından 5. sıradadır.

Kırgızistan ile dış ticaretimize bakıldığında Kırgızistan açısından ihracatta 5 ve ithalatta 4. sırada olmamıza rağmen, Türkiye açısından ticari ilişkilerin oldukça geri kaldığı görülmektedir. Ülkenin alım gücünün düşük olması ve nüfusunun azlığı yanında, ulaştırma sorunları, taşıma maliyetleri ve gümrüklerde gayri resmi ödemeler bu ülke ile ticarete yaşadığımız sorunlardır (Ticaret Bakanlığı, 2019)

2019 yılında Türk Konseyi'ne üye olan Özbekistan ile 2011-2019 yılları arasındaki dış ticaretimiz şekil 8 ve şekil 9'da gösterilmiştir.

Şekil 8

Türkiye'nin 2011-2019 yılları arasında Özbekistan'a ihracatı

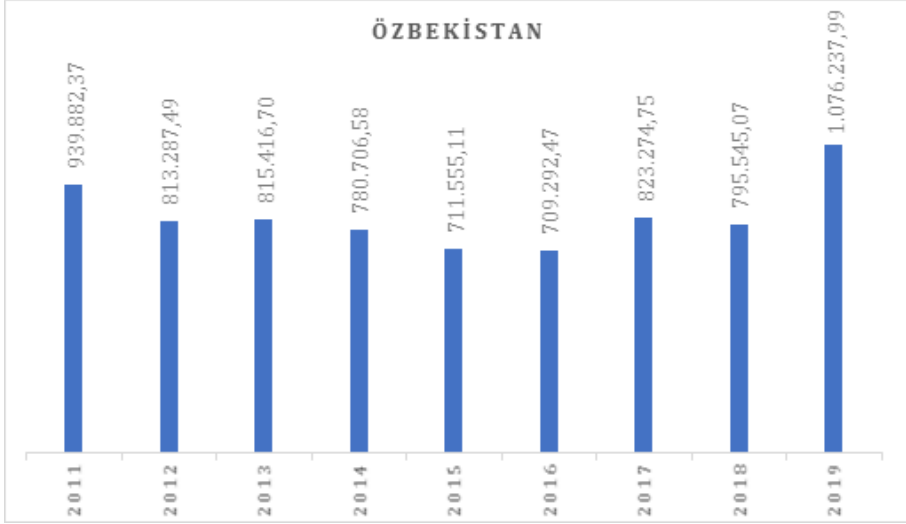
Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

Türkiye'nin Özbekistan'a yaptığı ihracat 2011 yılından 2019 yılına kadar dalgalanma gösterse de genelinde artan bir seyir ile 2019 yılında 1 milyar doların üzerine çıkarak, toplam ihracat içinde %0,66'lık pay ile 34. sırada yer almıştır. 2011-2019 yılları arasında Özbekistan ile Türkiye arasındaki ticari denge Özbekistan lehine gelişme gösterse de, bavul ticaretinin 100 milyar doları aştığı tahmin edilerek, dış ticaret açığımızın bir miktar telafi edildiği düşünülmektedir. Özbekistan'ın ithalatı içinde Türkiye'nin yeri ise Trademap 2019 verilerine göre sırası ile Çin, Rusya, Kazakistan ve Güney Kore'nin ardından 5. sıradadır ve payı %6'dır.

Şekil 9 Türkiye'nin Özbekistan'dan yaptığı ithalatı göstermektedir.

Şekil 9

Türkiye'nin 2011-2019 yılları arasında Özbekistan'dan yaptığı ithalat

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

Türkiye'nin Özbekistan'dan yaptığı ithalat 2011 yılından 2019 yılına kadar bir miktar azalma göstermiş ancak 2019 yılında tekrar artarak 1 milyar dolar'ın üzerine çıkmıştır. 2019 yılında Türkiye'nin toplam ithalatı içinde Özbekistan'ın payı %0,5 ile 41.sıradadır.

Aşağıdaki özet tablolarda Türk Konseyi'ne üye ülkeler ile Türkiye'nin toplam mal ticaret hacmi ve mal ihracatının 1992-2019 yılları arasındaki değişimi ve 2010 yılı baz alınarak 2010-2019 yılları arasındaki değişim oranı gösterilmiştir.

Tablo 5 1992-2019 yılları arasında toplam mal ticaret hacmi ve değişim oranlarını vermektedir. Tablo 5 ve 6'da yer alan hesaplamalarda TÜİK verileri kullanılmıştır.

Tablo 5

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında toplam mal ticaret hacmi ve değişim oranı

		1992	2000	2010	2019	Fark	Fark (%)
A	Türkiye'nin Dış Ticaret Hacmi (Milyon\$)	37.585,68	82.277,73	299.427,55	374.173,60	74.746,05	24,96%
B	Azerbaycan-Türkiye Dış Ticaret Hacmi (Milyon \$)	137,342	325,99	1.890,24	2.032,47	142,23	7,52%
%B/A	Türkiye'nin Dış Ticaret Hacminde Azerbaycan'ın Payı %	0,37	0,39	0,63	0,54	-0,09	-14,29%
C	Kazakistan-Türkiye Dış Ticaret Hacmi (Milyon\$)	29,888	465,08	2.211,42	2.205,01	-6,41	-0,29%
%C/A	Türkiye'nin Dış Ticaret Hacminde Kazakistan'ın Payı %	0,08	0,6	0,7	0,58	-0,12	-17,14%
D	Kırgızistan-Türkiye Dış Ticaret Hacmi (Milyon\$)	3,273	22,922	160,10	473,885	313,79	196,00%
%D/A	Türkiye'nin Dış Ticaret Hacminde Kırgızistan'ın Payı %	0,008	0,03	0,05	0,58	0,53	1060,00%
E	Özbekistan-Türkiye Dış Ticaret Hacmi (Milyon\$)	75,511	168,44	1.144,04	2.211,91	1.067,87	93,34%
%E/A	Türkiye'nin Dış Ticaret Hacminde Özbekistan'ın Payı %	0,20	0,20	0,38	0,59	0,21	55,26%

Azerbaycan ile toplam ticaret hacmimiz 2010 yılından 2019 yılına %7 oranında artış göstermiş ancak Türkiye'nin toplam dış ticaret hacmi içinden Azerbaycan'ın aldığı pay %14 azalmıştır. Kazakistan ile yapılan karşılıklı mal ticareti hacmi 2010 baz yılına göre 2019 yılında %0,29 azalmış, Türkiye'nin toplam dış ticaret hacmi içinde aldığı pay ise %17 azalmıştır. Kırgızistan ile olan karşılıklı mal ticaretimiz 2019

yılında 2010 yılına göre %196 yani yaklaşık 2 kat artış göstermiş, toplam ticaret hacmimiz içindeki payı da yaklaşık 10 kat(1060%) artmıştır. Özbekistan ile 2019 yılı ticaret hacmi 2010 yılına göre 93,34% artış göstermiştir. Türkiye'nin toplam dış ticaret hacmi içinde Özbekistan ile yapılan toplam ticaret hacmi 0,21 puanlık artış ile %55'lik artışa denk gelmektedir.

Tablo 6 1992-2019 yılları arasında Türkiye'nin yaptığı ihracat ve değişim oranını göstermektedir.

Tablo 6

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerine yaptığı ihracat ve değişim oranı

		1992	2000	2010	2019	Fark	Fark_(%)
A	Türkiye'nin Toplam İhracatı (Milyon\$)	14.714,60	27.774,90	113.883,20	171.471,00	57.587,80	51%
B	Türkiye'nin Azerbaycan'a Olan İhracatı (Milyon \$)	137,00	230,38	1.550,48	1.637,71	87,23	6%
%B/A	Türkiye'nin İhracatında Azerbaycan'ın Payı (%)	0,93	0,82	1,36	0,95	-0,41	-30%
C	Türkiye'nin Kazakistan'a Olan İhracatı (Milyon \$)	29,89	118,70	818,90	805,11	-13,79	-2%
%C/A	Türkiye'nin İhracatında Kazakistan'ın Payı	0,20	0,42	0,71	0,46	-0,25	-35%
D	Türkiye'nin Kırgızistan'a Olan İhracatı (Milyon \$)	3,27	20,57	129,20	430,56	301,36	233%
%D/A	Türkiye'nin İhracatında Kırgızistan'ın Payı	0,02	0,07	0,11	0,25	0,14	127%
E	Türkiye'nin Özbekistan'a Olan İhracatı (Milyon \$)	54,492	82,647	282,666	1135,699	853,03	302%
%E/A	Türkiye'nin İhracatında Özbekistan'ın Payı	0,37	0,29	0,24	0,66	0,42	175%

Tablodaki verilerden, Türkiye'nin 2019 yılındaki ihracatının 2010 yılına oranla %51 artış gösterdiği ancak Türk Konseyi üyesi ülkelere olan ihracatının buna paralel bir artış gösteremediği görülmektedir. Azerbaycan ile Türkiye'nin 2010 yılından 2019 yılına %6 oranında artan ihracatı Azerbaycan'ın Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payı bakımından incelendiğinde aslında %30 azalma ile sonuçlandığı görülmektedir. Tük verilerine göre Azerbaycan, 2010 yılında Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkeler sıralamasında 21. sıradan 2019 yılında 27. sıraya gerilemiştir. 2019 yılında Türkiye'nin Kazakistan'a yaptığı ihracat 2010 yılına göre %2 oranında azalmış, 2010 yılına göre toplam ihracat içindeki payı ise, %35 oranında azalmıştır. 2010 yılında Türkiye'nin toplam ihracatı içinde 31. sırada olan Kazakistan, 2019 yılında 47. sıraya gerilemiştir. Kırgızistan ile olan ihracatta 2010-2019 yılları arasındaki artış %233 olarak hesaplanırsa da Kazakistan'ın 2019 yılı Türkiye toplam ihracatı içindeki payı ancak %0,25'dir. Türkiye'nin toplam ihracatı içinde Kırgızistan %127'lik artış ile 2010 yılında 87. sıradan 2019 yılında 67. sıraya yükselmiştir. Türkiye'nin Özbekistan'a yaptığı ihracata bakıldığında 2019 yılında 2010 yılına göre %300'lük bir artış kaydedilmiş ve Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkeler sıralamasında Özbekistan 58. sıradan 34. sıraya yükselmiştir. Türkiye'nin toplam ihracatı içinde aldığı pay ise 0,42 puanlık artarak %175 oranında artış göstermiştir.

Tablo 5 ve 6'nın gösterdiği verilerden Türkiye'nin 2010-2019 yılları arasında Türk Konseyi üyesi ülkelere olan ihracatının çok ciddi bir gelişme göstermediği ve olması gerekenden oldukça düşük düzeyde kaldığı görülmektedir.

Trademap'in web sitesinde 2019 verilerine göre Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan'ın dış ticaretinde ağırlıklı olarak komşuluk yaptıkları ve aralarında ticari işbirliği ve gümrük anlaşmaları olan Çin, Rusya Federasyonu ve Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinin olduğu görülmektedir.

21 Aralık 1991 tarihinde Azerbaycan, Ermenistan, Belarus, Kazakistan, Moldova, Kırgızistan, Rusya Federasyonu, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Ukrayna'nın imzası ile kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu (CIS), SSCB'nin dağılışının bir ilanı ve aynı zamanda eski SSCB ülkeleri arasında ekonomik ve kültürel işbirliğini sağlamak amacını güden bir anlaşma olmuştur. Daha sonra Türkmenistan ve Ukrayna'nın ayrıldığı Bağımsız Devletler Topluluğu, Rusya Federasyonu için eski SSCB ülkeleri arasında ekonomik bütünleşme,

entegrasyon oluşturma ve gücünü tekrar tesis etme stratejilerine zemin oluşturmuştur (Bulut, 2018, s. 60).

Bir ekonomik bütünleşme modeli olarak Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in önerdiği Avrasya Ekonomik Topluluğu anlaşması ise, 2007 yılında Beyaz Rusya, Kazakistan ve Rusya Federasyonu arasında imzalanmıştır. 2014 yılında Ortak Ekonomik Alan'a dönüşmüş ve Ermenistan ve Kırgızistan'ın katılımı ile üye sayısı beşe çıkmıştır. Nihai hedef olarak da Avrasya Ekonomik Birliği'nin 2025 yılına kadar oluşturulması amaçlanmıştır. Ülkeler arası mal, hizmet, sermaye ve işgücü serbest dolaşmaktadır (Denizci ve Marangoz, 2019, s. 416).

1996 yılında bölgesel güvenlik, sınır problemleri, uyuşturucu ve terörizm ile mücadele amacı ile Şangay Beşlisi olarak kurulan ve daha sonra üye sayısının sekize çıktığı Şangay İşbirliği Örgütü yönünü ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda işbirliğine dönüştürmüştür. Şangay İşbirliğine üye ülkeler Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya, Tacikistan, Özbekistan, Hindistan ve Pakistandır (Hepaktan, 2017, s. 397).

Yukarıda anlatılan işbirlikleri ile oluşturulan Gümrük Birlikleri, Serbest Ticaret Bölgeleri Anlaşmaları, Ortak Ekonomik Alanlar ve diğerleri Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan'ın ticaret ortaklarını açıklamaktadır. Nitekim Türkiye'nin de, içinde bulunduğu Gümrük Birliği Anlaşması ve konum avantajı gereği en büyük ticaret ortakları AB ülkeleridir.

Sonuç ve Öneriler

1992 yılında Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirveleri ile temelleri atılan ve 2019 yılında Nahçıvan Zirvesi ile resmi bir örgüt statüsüne kavuşan Türk Konseyi 10.yılında işbirliği alanlarını arttırarak, hedeflediği sonuçlara yönelik kararlı adımlarla ilerlemektedir. Türk Cumhuriyetleri arasında kültürel, siyasi ve ekonomik işbirliğini arttırmak yanında, halklar arasında da güçlü köprüler oluşturmak amacı ile kurulan Türk Konseyi, ortak soy, dil, din, kültür ve tarihi değerleri halklara hatırlatmak ve yeni nesillere aktarmak için on alanda geliştirdiği işbirlikleri ile başarılı sonuçlar almaktadır.

2019 yılında Özbekistan'ın katılımı ile daha da güçlenen Türk Konseyi, Türk Dünyası'nın birleşmesi fikrinin bir hayalden ibaret olmadığını, karşılıklı işbirliği ve kararlılık ile istenilen sonuçların alındığı bir girişim olduğunu taraflara göstermiştir. Ticari alandaki işbirliğinin

henüz olması gerekenden çok geride olduğu görülmekle beraber, Türk Cumhuriyetleri'nin Türkiye'ye olan coğrafi uzaklığının getirdiği dezavantaj tren yolu hattı ve limanlar ile ilgili projelerle aşılmaya çalışılmaktadır. Gümrükler, yasal düzenlemeler, ve lojistik alanındaki işbirliklerinin potansiyelinin altında gerçekleşen ticari ilişkilerimize gereken katkıyı vermesi beklenmektedir.

Dış ticaretin finansmanı için hizmet veren Eximbank ve DEİK gibi kurumlarımız ve Türkiye'nin Özel Sektörü kanadının Türk Devletlerinde yaptığı doğrudan yatırımlar ile ekonomik altyapısı oluşturulan ticari ilişkilerimiz, Türk Konseyi bünyesindeki Türk İş Konseyi, Türk Ticaret Odası ve Türk İş Portalı ile arttırılacak, Türk Dünyası Kobileri arasındaki iletişim güçlenecektir. Enerji nakil hatları konusundaki işbirliğimiz ile elde ettiğimiz başarının karşılıklı mal ticareti konusunda da gerçekleşmesi aramızdaki ticaretin serbestleştirilmesi ile gerçekleşebilir. Karşılıklı ticarete bu aşamaya geçebilmek, 1992 yılında ilk Türk Dili Konuşan Devlet Başkanları Zirvesi'nde Cumhurbaşkanımız Turgut Özal'ın dile getirdiği, ülkeler arasında sermaye, mal ve işgücünün serbest dolaştığı gümrük birliği fikrinin olgunlaştırılması yolunda adımlar atılmasına bağlıdır.

Türkiye'nin bağlı bulunduğu AB Gümrük Birliği'nin üçüncü ülkelere olan gümrük yaptırımları ve Türk Cumhuriyetlerinin diğer ülkelerle içinde bulunduğu serbest ticaret anlaşmaları ve entegrasyonlar da Türk Devletleri'nin Türkiye ile olan karşılıklı mal ticaretinin arttırılmasında aşmaları gereken bir engel olarak durmaktadır. Ticaret Bakanımız Ruhsar Pekcan'ın, Türk Konseyi ülkeleri arasındaki ticarete yerel paranın kullanılması çağrısı ve e-ticaret, ikili ve bölgesel hizmet ticaret anlaşmalarına öncelik verilmesi konularındaki önerileri en kısa zamanda hayata geçirilmelidir.

Kaynakça/ References

Alagöz M., Saçık, S. ve Yapar, R. (2004). Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerimize ekonomik açıdan bir yaklaşım. *S.Ü.S.B.E.Dergisi*, 12, 59-74.

Amirbek, A., Anuarbekuly, A. ve Makhanov, K. (2017). Türk Dili konuşan ülkeler entegrasyonu: tarihsel geçmişi ve kurumsallaşması. *Ankasam Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(3),164-204.

Bal, S.G., Yayar, R. ve Karkacier, O. (2009). Türkiye-Türk Cumhuriyetleri dış ticaret ilişkilerine genel bir bakış. *Gaziosman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4 (1),1-23.

Balcioğlu, S. (2019). *Türkiye-Özbekistan ticari ilişkileri 1992-2017*. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul).

Bıyıklı, M. (2018). Türk Keneşi bünyesinde kurulan Türk İş Konseyi'nin Türk Dünyası Ekonomik İşbirliği açısından yeri ve önemi. *IX. International Congress on Entrepreneurship Proceedings*. Bişkek, 136-149.

Bulut, R. (2018). Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri ve ekonomileri. *Göller Bölgesi Aylık Hakemli Ekonomi ve Kültür Dergisi*, 6(69), 59-65.

DEİK. *Azerbaycan ülke bülteni 2012*, Erişim tarihi: 16.03.2020, <http://deik.org.tr/uploads/azerbaycan-ulke-bulteni.pdf>.

DEİK. *Kazakistan ülke bülteni 2012*, Erişim tarihi: 16.03.2020, <http://deik.org.tr/uploads/kazakistan-ulke-bulteni.pdf>.

DEİK. *Kırgızistan ülke bülteni Ağustos 2018*, Erişim tarihi: 16.03.2020, <https://www.deik.org.tr/ulke-bultenleri-kirgizistan-ulke-bulteni-agustos-2018>.

DEİK. *Türkiye-Türkmenistan ticari ve ekonomik ilişkileri Mart 2012*, Erişim tarihi: 17.03.2010, <https://www.deik.org.tr/ulke-bultenleri-kirgizistan-ulke-bulteni-agustos-2018>.

Denizci, G., Marangoz, M. (2019). Avrasya Ekonomik Birliği ve Avrasya Ekonomik Birliği üyesi ülkeleri ile Türkiye'nin dış ticaretinin karşılaştırmalı analizi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(16), 414-431.

Ersoy, A. Y., Durmuşkaya, S. ve İbrahimli, A. (2017). Azerbaycan-Türkiye dış ticaret ilişkilerinin ekonometrik analizi. *Sakarya, S.Ü. İşletme Bilimi Dergisi*, 5(2), 181-197. <http://dx.doi.org/10.22139/jobs.313187>.

Hepaktan, C. E. (2017). Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ve Türkiye'nin ŞİÖ ile gerçekleştirdiği dış ticaretin analizi. *Manisa, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (4), 395-410.

Humbatov, M., Sarı, K. (2017). *Turkic Council Countries: Infrastructure, trade, logistics and transportation*. Bakü: SAM-Center for Strategic

Studies.

Kasım Eren, K. (2012). Bağımsız devletler topluluğu içinde Türk Cumhuriyetleri. *Muğla, Sıtkı Koçman Üniversitesi .İ. İ. B. F. Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 43-73.

Mert, O. (2015). Türk Konseyi Türk Üniversiteler Birliği ve Türk Üniversiteler Birliği 1. Genel Kurulu. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 53, 273-290.

Musabay Baki, P.M.(2014). Avrasya'da bölgesel işbirliği sürecinden işbirliği mekanizmasına: Türk Konseyi. *Bilge Strateji Dergisi*, 6(11),133-162.

Mustafa Ersungur, M., Kızıltan, A. ve Karabulut, K. (2007). Türkiye ile diğer Türk cumhuriyetlerinin ekonomik ilişkilerinin analizi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 385-309.

Raimbekova, A. (2019, 3 Temmuz). Türk Konseyi üyeleri arasındaki ticaret artırılmalı. *Anadolu Ajansı*. Erişim tarihi: 18.05.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turk-konseyi-uyeleri-arasindaki-karsilikli-ticaret-hacmi-artirilmali/1522084>.

Shadybekov, K. (2019). *The Cooperation council of Turcic speaking states: main stages and prospects of development*. Bakü: Turkic Council 10. Anniversary Of The Nakhchivan Agreement. https://www.turkkon.org/tr/yayinlar/ozel-yayin-turk-konseyi-nahcivan-anlasmasinin-10-yil-donumu_11.

Shaukenova, Z. (2019). *Turcic Council: Achievements And Prospects*. Bakü: Turkic Council 10. Anniversary Of The Nakhchivan Agreement. https://www.turkkon.org/tr/yayinlar/ozel-yayin-turk-konseyi-nahcivan-anlasmasinin-10-yil-donumu_11.

T.C. Dışişleri Bakanlığı (2020). Erişim tarihi: 22.04.2020, <http://www.mfa.gov.tr/turk-konseyi.tr.mfa>.

T.C. Ticaret Bakanlığı (2019). Erişim tarihi: 16.03.2020, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-asya/kirgizistan/ulke-profil/turkiye-ile-ticaret>.

Tanınmış Yücememiş, B., Arıcan, E. ve Alkan, U. (2017). Türkiye-Özbekistan-Kazakistan ekonomik ilişkileri ve bankacılık sistemi. *M.Ü.Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 9(17), 161-203. <http://dx.doi.org/10.14784/>

marufacd.346208.

TCDD (2019). Haberler(2017, 30 Ekim). Erişim tarihi: 18.05.2020, <http://www.tcddtasimacilik.gov.tr/haber/116/>.

Terzioğlu, S. S. (2013). Uluslararası Hukuk açısından Türk dili konuşan ülkeler işbirliği konseyi. *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 9 (36), 45-72.

Türk Konseyi (2020). Zirveler. <https://www.turkkon.org/tr/zirveler>

Türk Konseyi (2020). Erişim tarihi: 19.05.2020, https://www.turkkon.org/en/isbirligi-alanlari/transport_10/sister-ports-process_12.

Türk Konseyi (2020). Erişim tarihi: 19.05.2020, https://www.turkkon.org/tr/isbirligi-alanlari/gumruk_9/bakanlarcalisma-grubutoplantilari_30.

Türk Konseyi (2020). Erişim tarihi:18.05.2020, <http://turkkon.org.tr/organizasyon-tarihcesi>.

Türk Konseyi (2020). <https://turkkon.org.tr/organizasyon-semasi>.

Türk Konseyi (2020). Erişim tarihi: 18.05.2020, https://www.turkkon.org/en/isbirligi-alanlari/economic-cooperation_2/turkic-business-council_9.

Türk Konseyi (2020). Erişim tarihi: 18.05.20202, https://www.turkkon.org/en/isbirligi-alanlari/economic-cooperation_2/turkic-business-portal_10.

TOBB. (2019, 17 Ekim). Türk Konseyi ülkeleri arasında Türk Ticaret ve Sanayi Odası kuruldu. Erişim tarihi: 22.04.2020 Erişim adresi: <https://www.tobb.org.tr/Sayfalar/Detay.php?rid=24552&lst=MansetListesi>.

AA. (2019, 3 Temmuz). Türk Konseyi üyeleri arasında karşılıklı ticaret hacmi arttırılmalı. Erişim tarihi: 22.04.2020. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turk-konseyi-uyeleri-arasindaki-karsilikli-ticaret-hacmi-arttirilmali/1522084>.

World Bank. <https://data.worldbank.org/country>.

World Trade Organization. <https://www.wto.org/>

Yezdani, İ. (2019, 27 Haziran). Türk Konseyi atağa kalktı. Erişim tarihi:18.05.2020, <http://hürriyet.com.tr/>.

Ek Beyan

– Makalenin tüm süreçlerinde TESAM'ın araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

– Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.